

Європейські історії з України

2024

Європейські історії з України, 2024. – 80 с., іл.

Цим виданням ми відзначаємо 15-ту річницю Літературної премії Європейського Союзу (EUPL) та нашу постійну підтримку українській книжковій спільноті. З 2019 року дві українські авторки були нагороджені цією премією: Гаська Шиян (2019) за свій другий роман «За спиною» та Євгенія Кузнєцова (2022) також за свою другу книгу «Спитайте Місечку». Консорціум EUPL висловлює вдячність їм обом за те, що погодилися взяти участь у цьому особливому випуску.

Книга створена у співпраці з Літературною агенцією OVO, ми дякуємо її виконавчій директорці Вікторії Матюші за неоціненну підтримку в координації роботи перекладачів, редакторів, а також ілюстраторці Софії Сулій, окреме спасибі Андрію Куркову за люб'язну згоду написати передмову. Ми їм усім дуже вдячні.

З нагоди Франкфуртського книжкового ярмарку ця книга виходить українською мовою у трьох різних двомовних версіях: німецькій, англійській та італійській. Додаткові мовні версії будуть доступні на вебсайті EUPL (www.euprizeliterature.eu).

Видання співфінансоване Європейським Союзом.

Однак висловлені погляди та думки належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейського Союзу чи Європейського виконавчого агентства з освіти та культури (EACEA). Ні Європейський Союз, ні EACEA не можуть нести відповідальність за них.



EUROPEAN UNION
PRIZE FOR LITERATURE



Co-funded by
the European Union

EUPL 29, Chaussée d'Ixelles Box 4, 1050 Brussels
info@euprizeliterature.eu



© EUPL перекладені версії
© Українська версія – Андрій Курков,
Гаська Шиян та Євгенія Кузнєцова
© Ілюстрації – Софія Сулій

Гаська Шиян, Євгенія Кузнєцова

Європейські історії з України

Передмова Андрія Куркова

Ілюстрації Софії Сулій

Зміст

Слово до читача	5
Євроміраж	10
Андрія	44

Слово до читача

Андрій Курков

Презентувати сучасну українську літературу закордонному читачеві – справа непроста, бо освічений читач завжди відштовхується від «попередніх» знань: від класичної літератури країни, перед тим як заглибитись в її сучасну літературу.

Українська класична література, попри нечисленні переклади останнім часом, залишається для закордонного читача невідомою, а таким чином залишається невідомим основне – зв'язок української класики з європейськими традиціями та європейською історією. Наразі представляти сучасних українських письменників – це почесна місія й напрочуд вдячна праця, особливо сьогодні, коли значення всього українського – історії, культури й літератури, зокрема – підсилюється російською агресією та цілеспрямованими спробами Росії знищити українську культуру, як і власне українську ідентичність.

Проте перед тим, як говорити про представниць української літературної сучасності, дозвольте мені заінтригувати вас кількома постатями української класичної літератури. Це надасть вам змогу, власне кажучи, ознайомитись із сучасною творчістю як із продовженням певної європейської літературної традиції.

Серед моїх улюблених героїв української мінувшини виділяється такий собі Джорджо да Леополі. Він також називав себе Юрієм Дрогобичем, хоча його справжнє ім'я – Юрій Донат-Котермак.

Представник епохи Ренесансу, поет, філософ, астроном і астролог, Юрій Донат-Котермак народився в місті Дрогобичі, неподалік від Львова. Після навчання в Ягеллонському університеті (Краків), він залишився там на посаді викладача. Згодом працював у найстарішому університеті Європи – у Болоньї. У 1481 році його було обрано ректором Болонського університету.

У лютому 1483 року в Римі він видав латиною книжку «Прогностична оцінка поточного 1483 року». Уважається, що це була перша друкована книжка українського автора.

127 років по тому, 1610 року, ще один український мислитель, письменник, філософ і теолог Мелетій Смотрицький видає полемічний твір «Плач». Він пише й друкує свої твори польською мовою.

І нарешті в 1722 році народився в Україні Григорій Сковорода, який став найвідомішим українським філософом-містиком, поетом, богословом, автором філософських трактатів, за що отримав прізвисько «Сократ». Григорій Сковорода писав староукраїнською, церковнослов'янською, слобожанським діалектом російської мови та латиною. За його життя ці твори не видавалися через церковну цензуру.

Ось на такому міцному фундаменті тримається славетна українська класика ХІХ–ХХ сторіччя й су-

часна література навіть тоді, коли багато теперішніх українських авторів скорше скажуть, що між їхніми творами й працями класиків-попередників немає жодного зв'язку.

Нинішня українська література перш за все представлена новим поколінням, яке можна сміливо назвати «поколінням війни». Це покоління своєю творчістю та «if I may» громадянською позицією відсунуло з національної літературної сцени старших письменників, яким довелося пробиватися до читача на тлі пострадянської політично-морально-економічної кризи, яким випало долати власною творчістю апатію пострадянського читача. Проте якби не було Юрія Андруховича, Оксани Забужко, Марії Матіос та інших представників цього покоління, то й новому поколінню українських письменників було би складно знайти власну аудиторію.

Але в Україні, як і в будь-якій іншій країні, де багато читають, література розвивається непередбачено й динамічно. Тим паче, що з 2014 року, від початку російсько-української війни, письменники відчували власну відповідальність за майбутнє країни, за майбутнє своїх читачів і зробилися одночасно хронікерами, свідками, учасниками та суддями подій, що відбуваються в Україні й навколо України.

Українська воєнна проза, включно з документалістикою, що зазвичай твориться учасниками війни, ветеранами та волонтерами, зробилася найбільш поширеним жанром, проте й література мейнстріму не втратила своєї енергії, продовжуючи запрошувати читача до розуміння й аналізу

власного місця в контексті українського сьогодення та в контексті української історії. І звісно, війна, що триває, потрапляє й до творів, які не присвячені війні. Оскільки ця війна торкнулася долі кожного українця, а отже, дотична до долі кожного українського літературного персонажа.

Обидві письменниці, які представлені в цій книжці, не пишуть «воєнну прозу». Вони пишуть про життя, яким воно є в нашій країні в цей час. Проза Гаськи Шиян і Євгенії Кузнєцової віддзеркалює нашу реальність, розповідаючи про наші мрії та проблеми, про життєві питання, які не хочеться порушувати вголос, проте які все одно необхідно розв'язувати.

Гаська Шиян увійшла в українську літературу своїм романом «За спиною», за який у 2019 році отримала Літературну премію Європейського Союзу. Цей роман спровокував чимало дискусій в українських літературних колах саме через болючі питання, що намагається для себе розв'язати головна героїня твору, молода львів'янка Марта. Це питання штучного та щирого патріотизму, питання власної причетності/непричетності до долі країни під час війни, питання толерантності та агресії, диктату й свободи обирати власний шлях. Роман «За спиною» тепер, коли до Європи переїхали мільйони українських біженців, набув ще більшої соціальної актуальності.

Провідною темою художньої прози Євгенії Кузнєцової є «дім» у різних значеннях і відтінках цього слова. Дім як спільнота, як храм, або дім як

укриття, як прихисток. Щасливий «дім» Євгенія створила у своєму романі «Спитайте Мієчку».

Вимушене спільне мешкання дуже різних за власним ставленням до життя й за принципами родичів у одному будинку – це тема й сюжет її останнього роману «Драбина». Ситуація, яка описана в цьому творі, спричинена також російсько-українською війною. До головного героя, молодого айтишника Толика, який емігрував до Іспанії ще напередодні війни, приїжджають родичі-біженці – й відразу ще нещодавно просторий триповерховий будинок робиться для його власника незручним і замалим. Це роман про власну територію, про співіснування, про толерантність.

Євгенія Кузнєцова вирізняється вмінням описувати складні й навіть драматичні ситуації з іронією та доброзичливістю. Це її фірмовий стиль.

Українська література переживає нині драматичний, проте дуже активний період. Відкриваються нові книгарні, а письменники, які стали військовими, навіть під час війни продовжують писати романи. Серед тих, на кого би я радив звернути увагу, – Маркіян Камиш, Софія Андрухович, Артем Чапай, Катерина Міхаліцина, Олександр Михед, Артем Чех. Їхні книжки можна знайти в перекладах багатьма мовами. Вони, як і представлені в цьому виданні Гаська Шиян і Євгенія Кузнєцова, формують літературний світ сучасної України. Той світ, що відкритий іноземним читачам і який допоможе їм краще зрозуміти Україну, її історію та її сьогодення.

Євроміраж

Гаська Шиян

Літо 1989-го — наче гірський витяг, який з одного боку кріпиться до випростаної у вказівному жесті руки Леніна, а з іншого — губиться в тумані вершин.

У травні нас прийняли в піонери. Це було вже якось наче й трохи недоречно, втім, усіх ритуалів було дотримано: ми пов'язали галстуки і сфотографувалися біля пам'ятника вождю — той стояв спиною до Львівської опери, і ніхто вже навіть не приховував обурення такою неповагою. Не те щоб мене взагалі колись сильно бентежив цей гаркавий карлик у кепці — радше дратував своєю повсюдною присутністю і тією надмірною увагою, яку йому приділяли то в профіль, то в анфас, то в образі лисого діда, то ангельського кучерявого хлопчика, майже купідончика. «Ленін те, Ленін се, та скільки можна», — думала я.

Єдиними проявами радянського офіціозу, яким вдалося захопити мою дитячу увагу, були похорони двох передгорбачовських лідерів. У ті дні траурні процесії, влаштовані в усіх містах Союзу, виглядали мені з вікна як мандрівний цирк, що імітує смуток, а головне — не треба було йти в дитячий садок, бо всім давали жалобний вихідний.

За літо 1989-го все радикально змінилося. Хтозна-чому. До повного розвалу СРСР було ще

два роки, Берлінський мур стояв собі цілісінький, хоча, мабуть, уже й відчував потужні тек-

тонічні поштовхи. Проте, коли 1 вересня 1989 року ми повернулися до навчання, портрети Леніна з почесних місць над шкільними дошками зникли: їх нишком і трохи по-змовницьки не повісили назад після побілки кабінетів, тому не залишилося навіть вибляклих квадратів, лише подекуди – зрадливі цвяшки, на які невдовзі почепили десь Шевченка, десь Ісуса, а десь – годинник зі знавіснілим зайцем, який заохочує пити Nesquik, що їх розносили по школах мерчандайзери.

Можливо, причиною поспішної декомунізації були американські учні, які приїхали за обміном у нашу школу. Вони не носили форми, ба більше, вони носили джинси! Цей кричущий символ зіпсутого Заходу, повного спокус! І навіть цього їм було мало. Тоді всі обов'язково мали писати чорнильними ручками, й одна з американок, не звиклих до такого олдскульного девайса (який зараз, до речі, знову стає трендом), замість прати джинси від випадкової чорнильної плями, заляпала їх повністю. На її виправдання треба ще згадати той факт, що в тогочасному Львові вода була за графіком, із шостої до дев'ятої вранці та з шостої до дев'ятої ввечері, а автоматичні пральні машинки

**GOODBYE
LENIN**

Back to school collection 1989



повного циклу здавалися чимось на зразок космічного корабля з фантастичного фільму.

Той чорнильний маніфест, сповнений нечуваного й небаченого зухвальства, посіяв зерна загального юнацького бунту: проти форми повстали всі, щодня дедалі сміливіше вдягаючи те, що вдавалося знайти у своїх і батьківських не надто розмаїтих гардеробах, але все ж поступово відходячи від канону коричневих сукеночок із білими фартушками й штивних піджаків. Про піонерські галстуки вже навіть не йшлося. Що цікаво, педагогічний колектив і дирекція школи прийняли все це без жодного опору чи навіть осуду – так, наче самі чекали тієї хвили свободи, яка їх теж підхопить і понесе геть зі світу, звідки вони давно мріяли вирватись і в якому дуже стомилися жити. Хтозна, що завдавало більшого клопоту – тотальний побутовий дискомфорт і нічні черги по найнеобхідніше чи фонове недовіра між людьми та брехня системи, – але нестерпність середньостатистичного радянського життя сягнула критичної точки для більшості людей, незалежно від віку й професії.

Того літа, як і декілька попередніх, до нас приїжджала мамина однокласниця, яка вже років десять жила в НДР. У них із чоловіком був класний трейлер, який вони, вирушаючи в далеку дорогу через кілька кордонів, причіпляли до свого оранжевого «вартбурга». Власне, трейлер вони придбали саме для того, щоб на кордонах, де, бувало,

доводилося затримуватися на добу-дві, п'ятирічна донька могла комфортно виспатися. Паркували його в нашому дворі, який безпечно замикався, і ця білосніжна капсула, оснащена всім необхідним, здавалася мені ідеальним поєднанням сховку від скрутних часів і шатла чи й навіть порталу, який миттєво доставляє в краще життя.

Про можливість чуда свідчило й те, що з акуратних дверцяток трейлера, наче з чарівної скриньки, час від часу можна було отримати жуйки Wrigley's і шоколадки Milka. Мені, дитині, було достатньо цих атрибутів, щоб безапеляційно вірити: там, де будують такі бездоганні мандрівні будиночки, світ кращий і в усіх свіжий подих із рота. Що тільки підтверджували каталоги ОТТО, які нам привозили подивитися – замовити ми звідти нічого, звісно, не могли. Але то був найкращий подарунок: я досі пам'ятаю запах тих аркушів, однакові моделі одягу у восьми кольорах (здуріти!) і сторінки з мереживною білизною та масажерами для грудей – їх іноді виривали, якщо позичали когось каталог погортати на кілька днів.

Тоді вже дуже активно обговорювали об'єднання Німеччини, і, пам'ятаю, одного разу наші друзі обмовилися, мовляв, важко зрозуміти, чому радянські республіки намагаються відділитися від Москви, коли Європа прагне позбутися кордонів. Таке запитання могло виникнути лише в тих, хто не був прямими жертвами століть токсичних імперських практик Росії. Насправді відповідь була проста: нам теж хотілось об'єднання з Євро-

пою, але для цього спершу треба було стати вільними.

Зрештою, коли кордони таки привідкрилися, наближаючи до нас принади західного світу, одного дня мій дідусь на своїй жовтій «кладі» вирушив у неабияку європодорож. Це сталося вже після того, як мур упав, і доїхати можна було не лише до Дрезденської галереї, а й до магазинів побутової техніки Західного Берліна. Там дідусь за значну частину своїх заощаджень, вимінаних із рублів на дейчмарки, придбав відеомагнітофон. Сама лише коробка, на якій саванною бігли слони й жирафи, вражала.

Після низки невдалих спроб під'єднати його до телевізора відеомагнітофон так і залишився в тій коробці, і мені здається, що слони з жирафами можуть колись таки вирватися з бабусино-го сховку, як у «Джуманджі». Можливо, уже час продати цю чарівну скриньку новому поколінню поціновувачів олдскулу, які прагнуть переглянути домашні відеоархіви, починаючи з тригодинної VHS-касети з весілля батьків (такі записи з ефектом сніжку і погойдуванням тепер старанно імітують в інстаграмі). А ще саме на цьому пристрої варто було б подивитися «Гуд бай, Ленін!» і «Життя інших»: такий сеанс забезпечив би особливе історичне занурення. Можна було б навіть відтворити атмосферу нелегальних відеосалонів – бізнесу, який заклав підвалини успішності кількох відомих українських політиків і дуже багатьох більших та менших підприємців.

Тим часом я дитячими очима й вухами стежила за розгортанням того, що називають національно-визвольною боротьбою, поваленням імперії та деколонізацією. Революція на граніті — голодування студентів на площі Жовтневої революції в Києві, яка тоді ще не називалася майданом Незалежності. Ланцюг злуки, який у доцифрові часи продемонстрував згуртованість і неймовірну координацію, коли в грудневий день сотні тисяч людей, тримаючись за руки, утворили живий ланцюг завдовжки близько п'ятисот кілометрів, що з'єднав величезну частину країни із заходу на схід. У наших родинних альбомах є розмита чорно-біла фотографія моїх батьків, з якої відчутно, як у них промерзли ноги в невідповідному взутті на хтозна-якому кілометрі київської траси, деся біля Житомира.

Акціонізм тих часів був тріумфом мистецтва, не ураженого монетизацією. Коли грошей узагалі не було, то й творити доводилося без них і не заради них. Відповідно, виходило все зовсім по-іншому, ніж із розпланованим за два роки бюджетом. Іноді провально, але, хоч як дивно, значно частіше — феєрично, фантасмагорично, з цілковито унікальною енергетикою. Аж тепер усвідомлюю, як мені пощастило у свої десять-дванадцять мати шанс зануритися у формування культурних шарів нової української літератури, музики, перформансу. Фестиваль «Вивих», виступ «Бу-Ба-Бу» у Львівському цирку, «Крайслер Імперіал» в оперному, концерти найпершого складу «Мертвого пів-



GOODBYE LENIN

Back to school collection 1989

F
E
D
C
B
A



ня» в Театрі Курбаса – серед найяскравіших спогадів мого препубертату.

Ці назви небагатьом щось скажуть навіть в Україні, ці проєкти так і не стали масовою культурою в інформаційному просторі, окупованому російським шоубізом. Але для втаємничених це відчувалось як перерізання – нехай і пилочкою для нігтів – буксирного троса, яким тебе супроти волі тягне в арктичні води й вічну мерзлоту криголам; тоді як хочеться дрейфувати теплою течією до омріяних портів Європи. Європи, яка була маревом, міражем, узагальненим міфом про добробут, спокливе затишне життя, облаштовані інтер'єри, як у книжках, кіно й каталогах, – на противагу сірому, понурому побуту, понівеченому радянським комунальним недбальством.

Львів – місто, у якому я росла, – з його щедротами франц-йосипівського архітектурного ландшафту дарував мені трохи ілюзій про скромні принади буржуазії та формував мої стандарти європейської естетики. А всі напрямки мандрівок незмінно розглядалися в координатах зі сходу на захід, навіть якщо при цьому передбачалися північні чи південні зміщення: політичне переважало над кліматичним. Перетин західного кордону, що пролягав за якісь шістдесят кілометрів від нас, був предметом трепетних марень, шлях до яких вимірювався пачками документів і тижнями візових поневірянь.

Уперше мені вдалося подолати цей портал десь у 1993-му. В умовах фінансового колапсу всі-

єї держави, коли зарплат батькам не виплачували місяцями, це здавалось абсолютним чудом. Групою школярів ми автобусом перетнули всю Європу і в Бельгії сіли на пором до Англії. Дорогою бачили мало чого, тому рівень добробуту країн, які ми проминали, я оцінювала за станом туалетів на заправках: щойно там стало запашно, а з кранів потекла тепла вода, виникло відчуття пройденого порталу в кращий вимір. Ще багато років опісля західний світ асоціювався мені з млосним запахом фастфуду, який у нас з'явився років через п'ятнадцять (і ми не одразу зрозуміли, що радіти не варто).

Мені здавалося, що через місяць я повернулася зовсім інакшою: відпоєною кока-колою й апельсиновим соком, у модному серед європейських тінейджерів одязі та з мрією про пару черевиків Dr. Martens, яка чималими зусиллями родини таки збулася на моє чотирнадцятиріччя. Крокуючи в мартінзах львівською бруківкою, я почувалася майже у Відні чи Празі – цих об'єктах із наборів листівок, що втілювали моє наївне підліткове уявлення про найєвропейськішу Європу.

Наївним це уявлення було не лише в мене. Щойно асортимент крамниць і закладів харчування урізноманітнився імпортом, знаком



якості став префікс «євро-» – навіть якщо імпорт був китайським чи турецьким. «Євро-» у нас тоді було все: ремонти (що, як виявилось згодом, не мали нічого спільного з виглядом помешкань у Парижі чи Стокгольмі), хімістки, газони, базари... Якщо треба було сказати, що щось от щойно відремонтване, закатане ядучо-нудотною фарбою, оббите білою пластиковою вагонкою, оздоблене алебастровими левами і золотими орнаментами, а іноді й імітаціями водоспадів, – досить було додати «євро-». У цьому всьому криється якась підміна понять, підказувала моя інтуїція. А логіка додавала: щоб зрозуміти, яке воно – те «євро», треба поїхати й подивитися.

Уже тоді в мене з'явилась узагальнена фраза: «Нащо їхати в Маріуполь, якщо є Барселона!». Так топонім «Маріуполь» вивчили деякі мої випадкові барселонські знайомі – задовго до того, як про нього дізнався весь світ із, як це переважно трапляється з українськими топонімами, недобрих причин. Я й сама в ті часи не показала б на мапі Маріуполя, на відміну від Барселони. У Барселоні були Вікі та Крістіна, а в Маріуполі – Маленькая Вера.

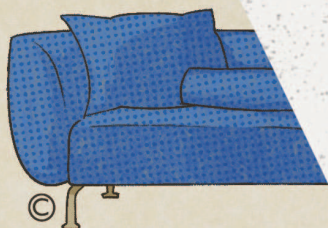
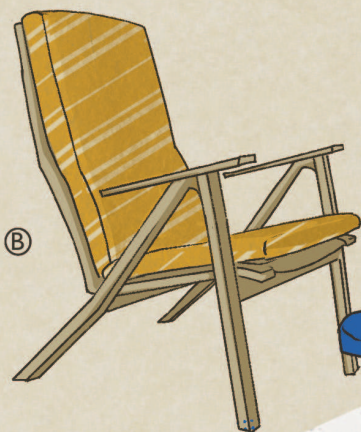
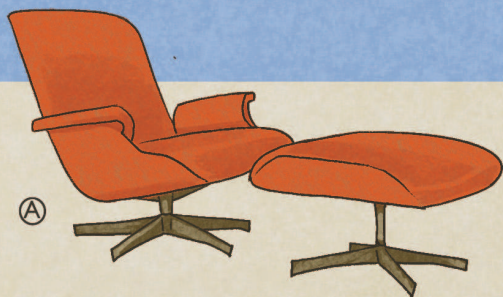
Маленькая Вера – героїня фільму епохи кінця совка, у якому режисер уже зовсім не прагнув прикрасити реальність і навіть пішов на такий переступ моральних норм, як перша в радянському кіно сцена сексу. Але секс цей був зовсім не сексі, Вера була мені неприємна, навіть огидна; особливо відразу викликала консерва на столику біля

панцирного ліжка, яке Вера розгойдувала своїм гарцюванням – маніфестом проти місіонерської позиції. Верині груди загострено звисали, і в цьому всьому вона готова була хотіти «ребьоночка». Я відчувала той металево-рибний запах кільки в томаті. Анчоуси в Барселоні так ніколи не пахли, навіть викладені на хліб із помідором. У Барселоні діти гралися на вулиці водою з антикварних колонок, водою, яку безпечно пити; у Маріуполі ж питну воду з крана аж у 2020-котромусь-там спробує забезпечити французька програма ревіталізації водогону. Марно. Не встигне до російської окупації міста.

Але тоді до окупації було ще дуже далеко, як і до усвідомлення, що завитишки Гауді виявляться тривкішими за «Азовсталь». До приголомшливого відкриття, що заклинання «ніколи знову» не працює, лишалося ще з десяток безтурботних років, і нам вірилось: ось і в нас уже зріє перше покоління майбутніх щасливих пенсіонерів – із тих, які в обід попивають собі ігристе на площах і терасах, регулярно грають у теніс і почуваються красивими. Саме ця особливість, яка об'єднувала дуже різні європейські країни, привертала найбільше уваги в подорожах. Щоразу, коли я бачила таких стареньких, дуже хотілося імпортувати цю євростарість.

Десь із початку 2000-х порталом для польових досліджень єврожиття слугував Краків: спершу як кінцевий пункт призначення, а згодом, коли

TAKE A REST YOU DESERVE



ЄВРОРЕМОНТ

- гіпсокартон
- електрика
- плитка
- опалення
- стяжка
- штукатурка
- шпаклівка
- натяжна стел

+380

+380

2007-го Польща ввійшла в Шенгенську зону, і як порт транзиту – звідти літали найближчі доступні нам лоукости. Щоб потрапити до Кракова, треба було перетнути українсько-польський кордон. Ми знали все про маневрування між різними пунктами пропуску. І принагідно спостерігали за кмітливими винаходами контрабандистів із прилеглих до кордону сіл. У Європу вони несли алкоголь і тютюн, а поверталися з розмаїттям товарів для дрібних бізнесів.

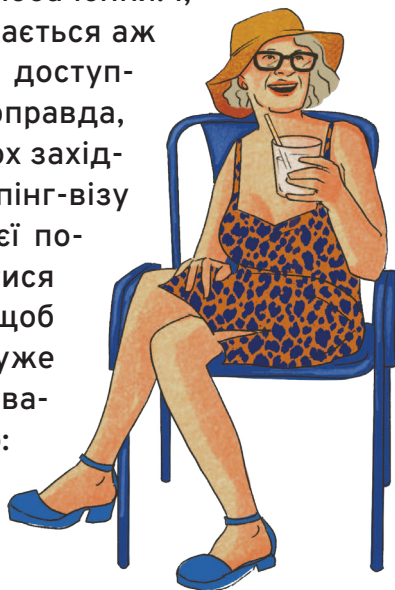
Моїми персональними улюбленцями були брати-близнюки, які діяли, мов у тій байці про перегони зайця і черепахи: один відповідав за український, а другий – за польський бік, координуючи перетягування контрабандних товарів через піший перехід. Місцеві мешканці, як мурахи, зносили із європейської зони вільної торгівлі на їхнє українське обійстя автомобільні шини, м'ясо, жіночі прокладки, побутову техніку, цибулю, побутову хімію, чоловічі светри, а іноді й цілі фури взуття чи навіть спортивних велосипедів, що їх волокли на собі по одному на день селянки в барвистих хустках. Увесь цей крам, який ніхто не ховав, акумулювався в братів на подвір'ї, розкладений просто посеред сільського багна, а між ним походжали індики та господар із віялом дрібних засмальцьованих купюр і ключами від старої машини, які покручував на пальці.

Якось ці брати підвозили мене «на той бік, щоб швидше». У «мерседесі спринтері» був розкладений символічний пікнік: коньяк, поламана

на шматочки шоколадка, молоді огірки й помідори. Водій відсORBнув із пляшки, натиснув на газ і об'їхав довжелезну чергу; на колінах у нього сидів п'ятирічний хлопчик і крутив кермо. Усі курили, крім хлопчика. Назустріч нам бігла ошаліла прикордонниця, однак вона виявилась однокласницею водія, і той із золотозубим вишкіром запропонував їй через вікно коньяку й шоколаду. Прикордонниця грайливо, з удаваною злістю пригрозила нам кулаками, і вже зовсім скоро, успішно пройшовши польський митний контроль, ми опинилися серед жовтого ріпакового поля з табличкою «Продається». Водій із напарником вивантажили з-під обшивки мікроавтобуса численні блоки цигарок і передали їх водієві малолітражки, який хтозна-звідки взявся, але, перш ніж так само щезнути, ґречно підвіз мене на вокзал міста Перемишля.

У мене ніколи не було скретч-мапи, щоб ставити мандрівні галочки, але моє пізнання Європи та європейців розгорталося динамічно, і про те, щоб мати чинну шенгенську візу, я дбала пильніше, ніж про регулярний медогляд. Коли на якійсь міжнародній студентській вечірці хтось безневинно вигукнув: «Шенген? А що таке Шенген?» – мені не вперше було складно стримати заздрість до змоги просто собі пересуватися Європою, не помічаючи кордонів і не збираючи стосів паперів, аби довести, що в Європі про тебе буде кому подбати під час короткого візиту, але при цьому твоя вкоріненість в Україні достатня, щоб повернутися.

Зрештою в Польщі, мабуть, проаналізували, що візити українців неабияк підживлюють економіку – на наш ринок тоді ще не зайшов масмаркет, а примара каталогу ОТТО нашіптувала, що за кордоном усе краще й кожен і кожна заслуговують на шафки з «Ікеї». І якщо у творах сучасних європейських авторів пара, яка збирає за інструкцією бюджетні скандинавські меблі, – метафора входу стосунків у рутинну фазу, то в українських текстах цього ж періоду така сцена – радше про спільну ейфорію від витіснення остогидлого радянського побуту. Щоб зробити цю ейфорію доступнішою для народу, Польща запровадила формат шопінг-віз, під який розквітла ціла індустрія візових центрів, що давали змогу, окрім споживацьких потреб, закрити й багато інших: музеї, курорти, нові знайомства, побачення. І, хоча безвізу Україна дочекається аж 2017 року, подорожі стали доступнішими вже з 2011-го – щоправда, лише для жителів декількох західних областей. Першу шопінг-візу давали на тиждень, і з цієї поїздки треба було повернутися з переконливим чеком, щоб отримати наступну візу, уже піврічну. Це лише активізувало напівлегальну торгівлю: та ж таки «Ікея» тепер стала легкодоступною завдяки підприємли-



вим українцям із прикордоння, які відкривали цілі успішні бізнеси, умебльовуючи житла від Чернівців до Донецька.

Суттєвою перепоною для блискавичних ескейпів і спонтанних зустрічей залишався кордон. Його ми звикли вимірювали годинами черг, і все це незмінно скидалося на лотерею. Якось ми з сестрою дорогою додому підібрали двох німецьких хітчхайкерів, які вирішили пізнати Україну. Спершу їх дуже вразило, що на кордоні можна провести більше ніж двадцять хвилин, а потім з'ясувалося, що вони не мають закордонних паспортів, лише ID-картки, тож довелось їм обмежитися відвідинами Польщі. Кордон ми тоді пройшли якраз доволі швидко і розважилися тим, що замість німецьких автостопників перевезли дві туї для власників малого бізнесу з сусіднього авто – як виявилось, туй в Україну можна ввозити не більше ніж одне дерево на людину.

Іншого разу мені пощастило менше: пильна польська прикордонниця виявила, що пів року тому її австрійський колега був менш пильним на своєму робочому місці у Віденському аеропорту і не поставив мені печатку про виїзд із Шенгену. У результаті як злісну порушницю затримали мене. У нас із двома прикордонниками, які значно більше хотіли додивитися фільм, ніж отримувати мейлом мої посадкові талони, пішло п'ять годин, щоб довести: щоразу, коли я в'їжджала в Шенген, я з нього виїжджала. Хоча найпевнішим доказом була сама моя присутність у цьому конкретному

кабінеті цього конкретного пункту пропуску. Що характерно, моя машина була під зав'язку завантажена шафками з «Ікеї».

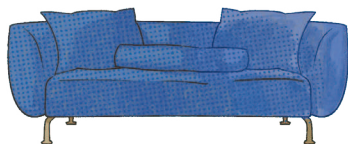
Коли я сама не їхала в Європу, то налаштувала життя так, щоб Європа їхала до мене. Каучсерфінг став моїм персональним симулякром «Еразмуса» і спільних студентських квартир десь у Відні чи Берліні, які в мої університетські часи доступними ще не були. Я пізнавала все розмаїття через людей, які в мене зупинялися, – і так само зупинялася в помешканнях, що детально розкривали, чим і як жили їхні господарі й попередники цих господарів. Інтер'єрні дрібнички, їжа, родинні історії, фотографії, книжки на туалетних столиках – усе це були часточки європейського пазла, в якому чітко проглядалося й зчитувалося, хто, де і коли домінував, де були центри впливів, кому історично пощастило більше, а кому – менше, хто які травми пропрацьовував, хто за що відчував сором або насправді не відчував, хоч, може, й мав би.

Часто було очевидним, що рецепт виживання конкретних людей, з якими я собі невимушено теребеню й пиячу, – боягузтво й пристосуванство попередніх поколінь; а іноді – що все це сформувалося, переплавилося й набуло нинішнього стану завдяки сміливості, звитязі та відкритості до іншого. Європа ніколи не була однозначною, однаковою, однотипною; це завжди була галерея розмаїтих облич, і чимало тих людей історично стояли

по різні боки, але тепер усе ж намагалися створити спільний простір і наратив – часом цілком конструктивний і намацальний, а часом схожий на кострубатий міраж.

Для мене то був період багатьох тривалих і швидкоплинних дружб. Одного

*TAKE A
REST YOU
DESERVE*



разу ми з сестрою вирішили податися в автомобільну мандрівку – але не як наш дідусь, який 1993 року їздив по відеомагнітофон: 2011-го в ньому зовсім відпала потреба. Ми подалися в таке собі євротурне, дорогою відвідуючи тих, хто раніше зупинявся в нас. Серед них була компанія студентів із Цешина – невеличкого містечка, яке самим своїм існуванням утілювало історію роз'єднань і об'єднань Європи: дві його частини, розділені річкою Ольза, розташовані в різних країнах – Польщі та Чехії. Назви пишуться по-різному: Cieszyn польською і Těšín чеською, – але звучать майже однаково, з поправкою на фонетичні особливості обох мов. (Коли я бачу, як у слов'янських мовах, які послуговуються латинкою, передають невідтворювані в англійському написанні звуки – а ці звуки, зокрема, становлять чималу частину моїх імені й прізвища, – то шкодую, що не можу запозичити ці літери з хвостиками й дзьобиками для транслітерації.)

Попри те, що в Чехії було значно ліберальніше з наркотиками, ніж у Польщі, рух через кордон

BON VOYAGE

ПОЛЬСЬКІ ВІЗИ

СТРАХУВАННЯ

ВІЗИ

В ЧЕХІЮ
ЛИТВУ
ШЕНГЕН 3 дні

ВІЗИ НА

США
КАНАДА
АНГЛІЯ



ВІЗИ
ЗАПРОШЕННЯ:

робочі 360/180
від Воєводи 360/360
бізнесові для шенген віз
підготовка всіх необхідних документів, страхування
Термінова реєстрація у візові центри

ПАСПОРТ УКРАЇНИ
PASSPORT UKRAINE

Cieszyn – Těšín відбувався цілком прогулянково, і нікому не спадало на думку впродовж п'яти годин лічити чиїсь штампи в паспорті. Такої розкоші нам не дісталось, навіть коли Україна і Польща разом приймали футбольне Євро-2012. Утім, і з дошкульним перетином кордону спільне проведення чемпіонату було ознакою добросусідства й відкритості до гостей. І не абияких гостей, а футбольних фанатів! З тієї ж нагоди з'явилися новісінські термінали аеропортів, які невдовзі мали дочекатися своїх лоукостів.

У день одного з матчів я зробила кадр на площі Ринок у Львові, який досі вважаю одним зі своїх найвдаліших стрит-фото: данський вболівальник – високий, сліпучо красивий юнак у шоломі вікінга – цілує в щічку кругленьку українську цюцю, яка виїхала до центру міста подивитися на всю цю дивовижу. Цюця мружиться й світиться від щастя. Юнак теж. Правду кажучи, головним елементом його сліпучої краси був червоний грим із білим хрестом на все обличчя і такий самий манікюр на мізинчику, грайливо виставленому в бік об'єктива; може, без усього цього він не такий уже й красень. Але для спільної радості це не мало значення.

Символи того чемпіонату залишилися в багатьох містах. У Києві на Трухановому острові досі стоїть невеличка дотепна скульпту-



ра, якою маркували територію табору шведських уболівальників. Де-не-де на міських клумбах залишилися бутафорні м'ячі, більші й менші. Бачачи їх, я думаю, як таким самим м'ячикам ведеться в Донецьку. Чи – після захоплення міста 2014-го – призначена Росією окупаційна влада знищила їх як шкідливі символи Європи? Так само, як знищила скульптури в центрі сучасного мистецтва «Ізоляція», а сам центр перетворила на тюрму, де катують українців. Я не була в Донецьку, але хотіла б, щоб м'ячики дочекалися визволення. І щоб аеропорт, новий термінал якого проіснував від Євро-2012 до 2014-го, а тоді був ущент зруйнований у боях початку війни, відновив свою роботу, як і всі летовища України.



Моя подруга родом із Луганська, яка зараз живе в Берліні, у той короткий проміжок між 2012-м і 2014-м устигла звозити своїх батьків в омріяну подорож Італією. Вона дуже любить згадувати, як її тато, простий трудівник, кінематографічно віз родину в аеропорт на старезному «запорожці», дорогою заїжджаючи до друзів юності; як в аеропорту приміряв виставковий кабріолет «порше»; як потім у якомусь італійському монастирі він без жодного перекладача знайшов спільну мову з католицьким ченцем – на тему технологій виготовлення дистилатів. Ще до початку війни й окупації рідного міста у 2014-му подруга встигла переселити батьків в Ірпінь – містечко біля столиці, про яке світ міг би ніколи й не довідатись, якби не повномасштабне вторгнення 2022-го і фото людей, які ховаються під підірваним мостом (еге ж, про наші топоніми й далі – лише з поганих новин). Звідти батьків теж довелося вивозити, але цей дім українські військові звільнили швидше: цього разу сім'я змогла повернутися.

Менш ніж за рік до початку війни, якої ніхто в Європі не чекав, бо ж «ніколи знову», народилася моя донька – наполовину українка, наполовину французенка, *made in Budapest, born in Lviv, raised in Lviv, Kyiv, Brussels and Lviv again*. У листопаді-грудні 2013-го я вирішили провести з немовлям трохи часу там, де тепліше, і полетіла в Барселону.

У Києві тоді розгортався Євромайдан: мабуть, уперше частина «євро-» справді була якось пов'я-

зана з Європою і наповнена глибшим сенсом, аніж наведення марафету, від якого віє несмаком. Усе починалося зі студентського протесту на підтримку євроінтеграції України, який розіграла влада. Він переріс у Революцію гідності – авжеж, ми в Україні влаштовуємо революції що десять років, аби завершити те, що не вдалося попереднього разу.

Ми гуляли з донькою міським пляжем Барселони, візок загрузав у вогкому холодному піску, дитина вперше пробувала на дотик море. Її татові прийшло повідомлення, що в Києві повалили пам'ятник Леніну: між декомунізацією моєї школи і центру столиці минуло двадцять шість років. Позбуватись ідолів – непроста робота, особливо коли геть неочевидно, чим заповнити спорожнілий фізичний і духовний простір. Декомунізація іноді набувала осмислено-мистецьких, а іноді – химерно-кічових форм. Статуї радянського вождя перевдягали в гетьманів і козаків, переплавляли на Шевченків і олімпійських чемпіонів. Позолочені, розбиті, жовто-блакитні, обезголовлені, обличчям у болоті, обмальовані графіті, вони

перетворювалися на засоби політичного маніфесту, музейні експонати й вторсировину, обростали інтригами та детективними історіями, лежали покинутими напризволяще в лісах і на звалищах.

Нерідко списаного на смітник історії радян-

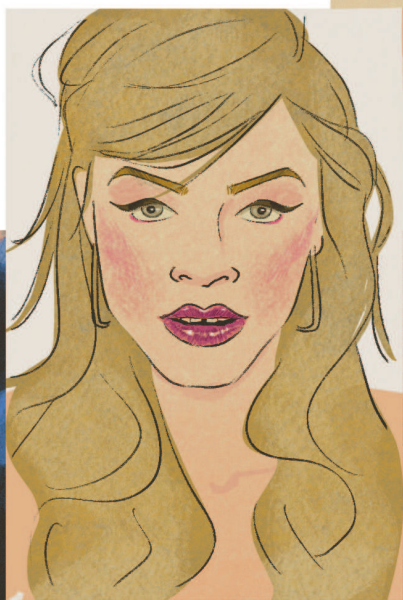
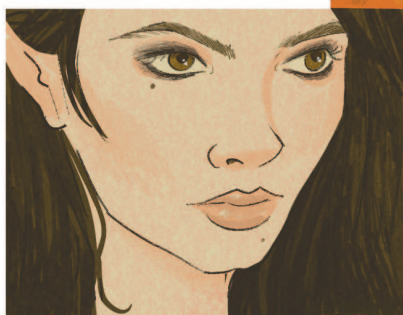


ського ідола використовували в ролі садового гнома, підпирали ним каналізаційні труби – і лише зрідка декорували скульптурами чи їхніми частинами кафе або помешкання. Саме так закінчилась історія голови Леніна з київської Бессарабки: розтрощена й перетворена на мистецьку інсталяцію – павука, голова опинилася в кутку квартири одного з політиків. Імплементатор комунізму, який суттєво доклався до того, що сто років тому в Україні так і не сформувалися державність і власні еліти, врешті отримав бодай символічну відплату.

Революція гідності стала третьою в новітній історії (їй передували Революція на граніті 1990-го й Помаранчева 2004-го) і першою, під час якої було вбито мирних протестувальників. Росіяни, здиригувавши ті трагічні розстріли, невдовзі розпочали відкриту війну, хоча пропаганда зробила все для того, аби ще вісім років, аж до повномасштабного вторгнення, багато хто вірив, що «іхтамнєт».

Упродовж вагітності я й припустити не могла, що війна стане тлом майже всього дитинства моєї доньки. На щастя, не безпосереднім, проте дуже відчутним, хай де ми перебували фізично. Ще кілька років із цих воєнних було вділено на пандемію – хоча, правду кажучи, на тлі подальших подій я, людина доволі інтровертна, згадую їх як затишні роки спокою, хай і примусового. Пам'ятаю, коли пандемія лише почалася, казали, що вірус добре відчувається й на холодному металі, і я тоді впіймала себе на наївній, абсурдно сформу-

Makeup trends 2014



льованій думці: невже торкатися зброї теж стане небезпечно? І ніхто більше не зможе просто так узяти й вистрілом по цивільному літаку вбити 298 людей, які мали необережність купити квитки на рейс, що летітиме над зоною бойових дій – над війною, яку тоді боялися визнавати війною і намагалися не помічати, мов якийсь дрібний територіально-етнічний конфлікт. Так справді було легше, іноді й мені теж.

Моя бабуса народилася 1940 року, я все дитинство думала, що народжувати дітей під час війни – дикість і недалекоглядність, тому й сама далеко не одразу була готова визнати війну та назвати її на ім'я. Навіть коли за лічені дні до повномасштабного вторгнення ми з донькою подивилися «Де Анна Франк», я все ще не могла і не хотіла припускати, яким релевантним описаний у фільмі досвід скоро стане для надто багатьох українських дітей. Невдовзі я зрозуміла, що назавжди втратила розкіш безумовної безтурботності, підкріпленої вірою в непорушність миру в Європі.

Колись усе було миром, навіть якщо не називати його на ім'я. Смуток був миром, хуліганство й дурнуваті жартики, фрустрація та зухвальство, заздрощі й роздратування, прокрастинація та невроз – усе це було проявами миру. Миром були візити до стоматолога, провалені іспити, заяви на відпустку, любовні страждання, страшні хвороби, неunikне старіння, природні смерті, сцени з апокаліптичних фільмів і макабричних п'єс. Тепер же, навіть коли я намагаюся конструювати мирний

дискурс, насправді максимум, що вдається, – це говорити про невійну, тобто в сухому залишку таки про війну.

Тепер усмішки – це війна, прогулянки узбережжям – це війна, сексуальні експерименти й гурманські надмірності, сибаритство й гедонізм – усе це одна велика війна. Я дивлюся на покоління українців, молодших на двадцять років, і серце стискається від того, що їм доводиться починати стосунки й шлюби, навчатися і планувати кар'єру, наважуватися народжувати дітей у війні. Я розумію, що гіперінфляція 1990-х і дикий бізнес «нульових» – просто парк розваг порівняно зі щоденними виборами й рішеннями, які постають перед цими людьми. Коли одружитися – це ризикувати овдовіти, а народити – допускати, що твоя дитина стане сиротою.

Повномасштабне вторгнення застало нас у Брюсселі. Ми опинилися там у вересні 2021-го не тому, що вірили застереженням американської розвідки. Я сама, навіть досліджуючи міжнародну аналітику, докладала чимбільше зусиль, щоб вірити тільки в ту, котра мені подобалася більше; тобто стверджувала, що «великої війни» не буде. В Україні нам жилося дуже комфортно й насичено, просто захотілося тимчасово змінити обстановку, тож ми вирішили трохи помандрувати Латинською Америкою, а потім спробувати пожити в столиці Європи. Тоді я сповідувала філософію «дім – це там, де ти», що, як виявилось, теж належала до привілеїв мирного часу.

Велика війна вперше в житті привернула до мене гостру увагу стількох дуже різних людей: батьків доньчиних однокласників, сусідів, випадкових знайомих. І вперше в житті ця увага була спрямована на мене саме як на українку. Хвиля обіймів безумовної підтримки й сліз солідарності стала джерелом сил у перші тижні, коли організм, не приймаючи ні їжі, ні сну, ні кави, ні алкоголю, тримався тільки на кока-колі – цьому символі недосяжного добробуту з 1990-х. Проте, окрім співчуття, війна також пробудила цікавість, до якої я особисто була не завжди готовою. За натурою я ескапістка, на небезпеку реагую завмиранням і непереборною, майже летаргійною сонливістю. Життя не готувало мене до боротьби й полум'яних промов, мені достатньо було просто тихо радіти, що у відповідь на згадку, що я з України, більше ніхто не питає, чи це десь у Росії. Я завжди вважала, що пишу, аби не говорити, але тепер усі слова, незалежно від форми, супроводжує непідйомний тягар відповідальності. (Скажімо, працюючи над цим текстом, я докладаю зусиль, щоб із поваги до граматичних правил писати «Росія» з великої літери: хоч це й схоже на помсту від безсилля, переважно палець не піднімається тиснути на Shift).

Я зрозуміла, що мій міф про Європу був міфом про безтурботність, яка дуже скоро виявилася міражем. Якось у неділю, о 12:15, я зайшла в магазин «Picard» на вулиці Вандеркіндере в Брюсселі. Заморожені готові страви з дотриманням правил

холодового ланцюга – одна з багатьох дрібниць, по які я приїхала туди пожити. У Західній Європі в мене завжди виникало відчуття, ніби я латаю якісь дірки своєї юності. Мені подобалося розглядати юнаків в акуратних трамвайчиках, які читали паперові книжки на актуальні теми, як-от «Race, class, ethnicity, sexuality – when it became an issue», а недільного ранку йти на фестиваль порно, де до жанру застосовують глибоко переосмислений підхід. Після того можна було заскочити в Picard, бо, попри все розмаїття і доступність свіжого здорового харчування, яке мені щоденно пропонували хіпстерські київські ресторани, заморожені страви лишилися моїм давнім фетишем і незакритим гештальтом із 1990-х. І от я набрала усіх тих морожених рагу, качиних ніжок, чорничних пирогів, мікрозакусок і тістечок; фото на коробках розбурхували уяву, і я почувалася мамою з фільму «Бум 2» (який, з'ясувалося, у пізньому СРСР був культовішим, ніж у Франції). Із зали до мене на касу поспішав продавець: він хукав на змерзлі руки і підстрибував на одній нозі, на обличчі гримаса болю – це якось гарно вписувалося у сцену з кіно в моїй голові.

– Вдарилися? – співчутливо зав'язую смолток за французьким сценарієм.

– Ай, колінцем, – дотримуючись усіх законів жанру, скаржитесь він.

– Нічого, уже кінець робочого тижня... – підбадьорюю я. – Мені ось пощастило встигнути, щоб не вмерти з голоду, – пишаюся дотепною реплікою.

— Але я працюю і в понеділок, і у вівторок. Такий-от кінець тижня, таке-от життя, — бідкається далі продавець. — А ви звідки? — переводить тему.

— З України, — кажу я ніби між іншим, розслаблено, наче намагаючись не привертати зайвої уваги, не розбивати ілюзій щодо свого образу, й акуратно прикладаю палець до Apple Pay, щоб із першого разу зарахувалися гроші, дислокованідесь у банку в зоні активних бойових дій. Транзакція успішна, це здається мені магією: я дослівно мовби торкаюся потойбіччя.

— Ку-у-ул... — машинально відповідає продавець, перекушуючи навпіл паличку свого пом'якшеного франкофонного «L».

Смолток уриваєтьсядесь у нього в горлі. Йому стає ніяково. Мені теж. Моя подруга, українська кінорежисерка і поетка, якій довелося чимало поїздити по міжнародних заходах і пережити багато біг- і смолтоків із дуже різними співрозмовниками, в одному зі своїх віршів назвала це ефектом «костюма труни». Бо коли кажеш у товаристві, що ти з України, відчуваєшся так, наче на тобі масивний костюм мультяшного персонажа — тільки не Губки Боба чи гігантської панди, а труни. Ніби й весело, й симпатично, але надто прямолінійно нагадує про смерть.

Добре розумію, що міраж Європи я значною мірою сама витворила: такий собі приватний парк «Міні-Європа», який не хотілося втрачати. Де лиш могла, я шукала до нього деталі. Наприклад, справжньою знахідкою стала

крамничка на шосе Альсемберг. Уся її вітрина була заставлена делікатними велосипедистами ручного розпису – тонкоколесими залізними вершниками, які долають гори й луки. Усередині крамниці їх було ще більше, упакованих наборами по п'ять і по сім разом із торбинками кольорових скляних кульок. Як виявилось, їх тут виготовляли. За торговельною залою сховалося невеличке ательє, де ці фігурки, власне, розмальовували вручну. Мене вразило, кому й навіщо вони потрібні в таких кількостях. Урешті до мене підійшов власник, кругленький лисий дядечко за шістдесят.

– Що ви робитимете з усіма цими велосипедистами? – не втрималась я і спитала прямо.

– О! Що ви! Це ж найкраща розвага у світі! – відповів той з ентузіазмом восьмирічного хлопчика. – Берете оцей набір, лягаєте на пляжі, котите кульку по піску. Ви навіть не уявляєте, які непередбачувані можуть бути траєкторії через опір, рельєф і вітер. Де кулька зупиниться, там і поставте свого велосипедиста. Повірте, з цією грою ви більше ніколи не знудитеся на пляжі. Ми з друзями граємо з дитинства.

Цей чоловік не спитав, звідки я. І від того мені на хвилину здалося, що колишній світ знову можливий. Я уявляла дюни вітряних північних пляжів, де пісок ніколи не прогрівається достатньо, тож рухатися за кульками й велосипедистами – хороший спосіб не замерзнути на серпневому вітрі. Ці фігурки – як мирні олов'яні солдатики, усі з на-

лежною кількістю рук і ніг, дбайливо розмальовані найтоншими пензликами, отам, у тій підсобці за склом...

— А ще, — каже дядечко, — коли немає змоги пограти на пляжі, а дуже хочеться, є ось така доріжка завдовжки метр вісімдесят, — він розгортає рулон. — Я сам розробив, ось різні перешкоди: череп означає...

І тут мій ідеальний світ вимикається. Звісно, я уявляю мінні поля, уявляю роту відважних велосипедистів, і деяких із них я знаю на імена, маю з ними спільні спогади; вони кидаються в бій проти російських солдатів, нищать їх голими руками. Я ніколи не грала в олов'яних солдатиків, але зараз хочу зіграти у велосипедистів на вітряних дюнах, тільки нічого не кажу про свій сценарій винахіднику гри, лиш удаю, що слухаю, скільки кроків треба зробити назад і скільки ходів пропустити, якщо кулька зупиниться на клітинці з черепом. І дякую йому подумки, що не спитав, звідки я.

Одного з брюссельських вечорів ми з донькою довго лежимо перед сном. Грає якийсь данський індігурт, ця музика створює кокон затишку. Я міркую, що в моєї доньки дуже несподівані й зрілі музичні смаки, як на дев'ятирічку. У вікно ллється невблаганне світло; якщо мене питають, за чим у Брюсселі я найбільше сумую, то без вагань кажу, що за світлом — прозорим і гострим, яке вмить проникає глибоко в тебе, аж, здається, освітлює внутрішні органи. Мальовничий захід сонця виграє всіма відтінками оранжевого й ро-



New set of figures

MINI-EUROPE PARK



жевого. Ідилічний вечір. Якщо у світі є втілення раю – то це червень у цих широтах. І раптом моя донька каже:

– Треба видалити цю пісню з плейліста.

– Набридла? – дивуюсь я.

– Нє, я просто багато її слухала того січня, до всього. Пам'ятаєш ті щасливі деньки? – вона зітхає так, наче їй не дев'ять, а дев'яносто.

Пісня дограє сама собою.

– Бачиш, а зараз ця бульбашка «до-війни» луснула. Я більше не буду безтурботною дитиною. Прикро, коли щось постійно про це нагадує.

Вона натискає «Видалити».

Невдовзі ми вирішуємо повертатися в Україну.

Одинадцять моєї доньці виповнюється у Львові.

У мене відчуття, що цикл замкнувся. Ми далі прагнемо об'єднання з Європою, але для цього спершу мусимо стати вільними.

Makeup
trends 2014

Андрія

Євгенія Кузнєцова

На вулиці, де жила баба Катерина, Яні розповіли, що піч – це портал у потойбіччя, про духів мертвих, які у Святвечір бродять під вікнами, про розчісування кіс судженням і ворожіння на гавкіт зимових псів. Десяток інтерв'ю за тиждень – це цілком пристойно. З того вечора, як вони з Максимом на власні очі побачили Миколаєву небесну дорогу і як вона злякалась коротких частих пострілів і присіла в сніг, а Максим узяв її за плечі та казав, що воно летить далеко і, знову перейшовши на ви, все повторював їй, що «ви зовсім не схожі на дрон» і «на жаль, ще тут ні разу не поцілили, і він полетить далі й вибухне там, де зіб'ють», вони бачились хіба біля воріт на кілька хвилин, коли Яна кудись виходила. «І добре», – думала Яна та занесла руку, щоб на мапі обвести чергову хату для інтерв'ю, коли у двері наполегливо постукали. Відключення світла переносили її у часи, коли люди знову почали з'являтися одне в одного на порозі.

– Привіт, – сказав Максим. У ранішньому світлі його зелені очі блистіли рівним світлом.

– Я в магазин їду, – сказав він, – може вам щось узять?

Яна стояла у флісовій піжамі та жилетці по-верх. Як роблять зазвичай жінки, вона миттю оцінила в уяві весь свій образ і зрозуміла, що не

в найкращій формі. Максим, проте, так не думав, хоч і намагався взагалі не думати ні про які форми. Ані про Янині, ані про будь-чий ще.

— Я думала маршрутною поїхати, — відповіла Яна.

— Ну то поїхали зі мною, — спокійно сказав Максим, — чи вам принципово маршрутка в рамках етнографічного дослідження?

— Зачекаєте поки я передягнусь? — Яна зникла у спальні.

Надворі прогрівалась червона «рено». Розталим снігом вона їхала беззвучно, шепочучи. Максимові лишалось тільки часом пригальмовувати, аби скотитися вниз до дороги, а потім виїхати до траси, де вже буде снігова колія, вталована і розкидана фурами на Київ.

— У вас, може, пармезан закінчився? — спитала Яна.

— Та щось усе покончалось, — відповів Максим, — таблетки батькові й усе інше. Плюс ці гості, треба щось готувать. Принаймні треба купити ящик вина.

— Гості?

— Та в мене день народження. Приїдуть, хоч і не звав.

— О, — сказала Яна, — вітаю!

— Дякую!

— Багато вже стукнуло?

— Забагато. Але я почуваюсь на п'ятнадцять.

— Сильний і вправний?

— Лінивий і необучаємий.

– Ну щастя-здоров'я, любові.
– Дякую, – посміхнувся Максим.
– Хай збувається наше спільне для всіх бажання.
– Нехай. Оце знаєте, Яно, що досадно? Раптом Росія розвалиться – батько може й не згадать, що вона існувала, – Максим виїжджав на трасу.
– Може це станеться у момент батькового просвітлення?
– Чи буде воно ще? – спитав Максим.
– З іншого боку, – сказала Яна, – він уже й зараз часом живе у чудовому світі, де Росії нема.
– Може собі дозволити, – відказав Максим з гіркою усмішкою.
З-під фур на трасі летіло брудне шмаття снігу.
В супермаркеті з малознайомими людьми Яні було незатишно, наче як забагато про себе розповідаєш. Тому вона намагалась взяти щось малопрочитуване. Нейтральний хліб, сир, яблука, молоко, пластівці. Ще вона взяла всі складові для калити, рецепт якої записала у баби Тодосі: кисле молоко (хай буде кефір), олія, сода, борошно, прянощі, мак і мед. Для себе ще набрала моркви і якогось зеленого листа.
– Ви кролів держите? – спитав Максим.
Його возик був увесь завалений пивом, м'ясом, сосисками, соусами, а зверху купою лежали пачки чипсів і начос.
– Гості, – посміхнувся він, – поїхали ще на пошті вино заберу.
Вони саме збирались перейти дорогу до машини, коли Яна побачила, що рух перекритий. Автівки

спинились, на узбіччя почали виходити люди, з аптеки вийшли дівчата у білих костюмах із накинутими на плечі куртками, з газетного кіоска вийшла продавчиня в овечій цигейці. Яна озирнулась на Максима: той поставив пакети біля себе і став на одне коліно. Так зробили всі довкола, хто опинився біля дороги. Яна зрозуміла, що везуть загиблого. Вона, пометушившись, поставила і свою торбу поруч, але коліном стала на пачку начос, що випала з Максимового пакета. Вона жахливо затріскотіла. Яна знала, як проводжають загиблих, але ніколи не бачила цього сама, тому не відала, куди подіти пакет із морквою і власний погляд. Врешті втупилась у землю, де лежала підтала кучугура брудного позавчорашнього снігу. В кучугурі блистіла обгортка від чупа-чупса. Їй страшно було підняти очі й подивитись на тих, хто іде за труною, вкритою прапором. Поруч немолода жінка, якій важко було стояти на коліні через тісну спідницю і плащ, які Яна розглядала, поки на площі неподалік лунала «Пливе кача», голосно зітхнула.

— Скільки їх, скільки їх... — сказала жінка сама до себе.

В Яни покотилися сльози, які їй здались недоречними та незручними поруч із цими пакетами, розтروщеними начос й особливо поруч із Максимом, з яким їй хотілося бути нейтральною, як її продуктивний набір. Максим натомість на мить узяв її за руку, одразу відпустивши.

По вино їхали мовчки, аж поки Максим, уже припаркувавшись, не сказав:

– Ще й Люба каже мені: «Аби воєнного похорону не було сьогодні. Поганий знак до приїзду Слави».

Яна питально глянула на Максима.

– Слава, брат мій, – уточнив, – він служить.

– В антропології це називається магічним мисленням, – сказала Яна, – Люба маком обсипає хату від духів мертвих. Ваш Слава тут ні до чого.

Максим кивнув і додав:

– Ще й це вино, блядь. Найшли празнік.

– Так Андрія ще завтра, я пектиму калиту.

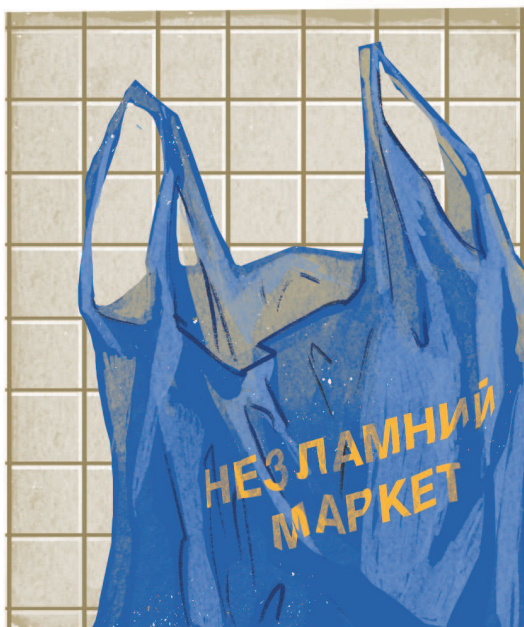
* * *

День народження святкували у вітальні, яка скляними дверима виходила на широку дерев'яну терасу, що східцями вела вниз до саду. Саме там, у вітальні на дивані, Яна тоді у темряві бачила чорних котів у світлі Максимового ліхтаря. Поруч з диваном стояли два об'ємні крісла – одне помаранчеве, з крупним зеленим листям монстери, інше якесь низькувате, зі східними мотивами. На стіні висів батьків портрет у білому халаті. Не той, що Яна бачила в майстерні, – якийсь інший. Постаць батька вгадувалась, але голова його ще була з пасмами темного волосся. Поруч висіло й кілька малоформатних пейзажів – похмурих, широкими мазками. Інша стіна повністю була зайнята книжковими полицями із грубого дерева. Вони простягались від самої підлоги аж до стелі. На полицях хаотично пістрявіли різнобарвні книжки і тільки зверху були однакові монотонні повні зібрання

когось, кого, ймовірно, ніхто не відкривав останні роки тридцять. Можливо, Максим ще школярем читав якесь оповідання, що задали на літо, і тоді згодилось повне зібрання Жуля Верна, але зараз пригодницькі світи, як і монотонні перебалакування Тургенєва, вже десятиліттями стояли нерозкриті. Деякі полиці виглядали як рот першокласника із зубами через один – очевидно, там ще недавно стояли єсеніни, буніни й купріни.

Поки в Максима тривала підготовка до свята, Яна місила туге тісто, як вчила баба Тодося: «поки спина буде мокра». Втомилась швидко, тому про всяк місила трохи довше, і коли воно стало еластичним і тугим, вона з нього наверх поліпила колоски, пташок і квіти. Посередині вичавила дірочку ікеївською білою чашкою. На стерильно білій кухні розцяцькована калита почувалась чужою – наче щойно приземлилась тут з інших світів. Зверху Яна намазала калиту медом і посипала маком. У духовці пташки роздалися й стали схожі на Angry Birds. Коржик вийшов світло-золотистим і майже класичним, якби не розжирілі від соди пташки. Яна виставила калиту на мороз, щоб вистигла, і зібралась на день народження – вдягнула джинси та широкий чорний светр. Розпустила коси й наділа сережки із чорними перлінками, що красиво виділялись на тлі її світлого волосся. Вже одягнена вона перев'язала охололі коржики червоними стрічками і понесла до Максима.

– Яка краса! – зустріла її Люба. Вона колотила сирну намазку для бутербродів.



— Це таке свято буде, — сказала вона, зітхаючи, — що ніхто по-людськи не сідатиме.

Біля дивана стояв низенький столик, а при виході на терасу було широчезне підвіконня: можна було відчинити вікно і користуватись ним як барною стійкою.

— Холоду напустять, — сказала Люба, йдучи за Яною із виделками й тарілочкою з намазкою. З вікна було видно Максима. Біля нього поруч стояв чоловік. Чимось схожий на самого Максима. Поставою, рвучкими рухами. Вони обоє заглядали у мангал, де, очевидно, магічна сила вогню перетворювала дерево на вугілля, щоб те, своєю чергою, перетворило неприглядні сосиски на святкову їжу.

— Брат приїхав, — сказала Люба, протискуючись повз Яну та крісло до столика. В руках у неї була таця з мінібутербродами на сухариках. — Похорону не було сьогодні? — спитала вона.

— Не було, — впевнено відповіла Яна.

Максим ще зранку розчистив терасу від снігу. «Хай тільки поспробує нападати ще», — казав він. По периметру лежали кучугури. На сходах, що вели вниз до саду, сиділа жінка на килимку для йоги. Вона обома руками тримала чашку й періодично поверталась до Максима з братом.

— Яка ж краса, — почула Яна її слова, відчинивши двері, — природа, тиша, пташки співають!



На тлі не чути було ніяких пташок.
— Пташки полетіли, де тепліше, — сказав Максим.

— І світло є, — обізвався інший чоловік.
Голос у нього був подібний до Максимового.
— Я образно, — обернулась жінка та побачила Яну, — добрий день!

Тепер Яну помітив й інший чоловік.
— А, — сказав він, — це саме та молода дослідниця, за яку ти казав.

Максим посміхнувся вугіллю, підняв очі й сказав: знайомтесь, це — Яна, це — мій брат Слава, а це — Марина.

— Марина, Марина, любов моя єдина... — замуркотів Слава, торкнувшись шампуром до гарячої сиво-червоної дровиняки, яка від доторку розсипалась на вугілля.

Обриси саду потроху розчинялись у сутінках. Сонце не встигло встати і втомитись, як уже покотилось за обрій, лишаючи холодне зимове небо.

— Ще й чотирьох нема, а вже темно, — сказала Люба. — Максим, йди генератора заправ, бо тоді, коли всі прийдуть і світла не стане, не буде як.

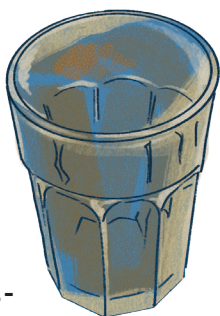
— Поможете мені? — спитав Максим Яну, проходячи повз.

Яна поставила тарілки на підвіконня і, поклавши руки в задні кишені джинсів, пішла за Максимом.

Генератор стояв у гаражі, що був поруч із майстернею, заваленою картинами



та книжками. Гараж, як виявилось, теж чаїв у собі статуї, старі лампи і стоси туристичних радянських альбомів із чорно-білими фото й краєвидами заводів, кар'єрів, доменних печей та інших прилад соціалістичного ладу.



— Розкажую, — мовив Максим, зайшовши в гараж. — Слава дьорганий. У відпустку прийшов з війни на Різдво. Дьорганий він був і до війни. Зараз такий самий, тільки ще й сонний. Марина, його жінка, блаженна. Син їхній, теж Слава, страшне шило, хуже, як сам Слава.

— А де син Слава?

— А хто його знає, де він. Може, вже хліва підпалив. Треба знайти. У батьковій кімнаті моя мама Світлана, — продовжив Максим, відкриваючи каністру. — Ще заїде мій кум, якого не любить Слава, але любить Марина. Кума звать Едуард. Може, привезе із собою якусь жінчину.

— Дякую за інструкцію. Будуть ще якісь вказівки?

— Не ведіться ні на що, тут нормальний один я, — сказав Максим і глянув на Яну. — Оце як бензин заливаю, — він нюхнув каністру, — то кожен раз пригадую, як ми з батьком їздили на море.

Він сидів над генератором навприсядки.

— У машині батько возив дві каністри бензину і казав «це щоб не застрягнуть десь посеред поля», а я малим думав «от якби застрягнуть десь посеред поля». Із батьком! Ми б із ним зробили шалаша в кукурудзі, ночували б десь в полі і щоб

жодної машини повз не проїжджало, щоб нас із батьком ніхто не міг дозаправити – щоб ми просто отак і стояли. Якби зголодніли, думав я, вполювали б зайця, засмажили б його на багатті. Я тоді саме захопився пастками на зайців і був переконаний, що для мене це діло десяти хвилин – ну, максимум пів години. Тому я раз узяв та й виставив ті каністри перед тим, як їхать. «Хтось украв, сука», – сказав батько і був злий цілий день, аж поки не приїхали на море. Я ж усе чекав, поки кінчиться бензин і ми застрягнемо. Але заправка працювала і ніхто не застряг. Не дісталось мені батька більше, як завжди. Ті вихідні на морі пролітали миттю, і я знов опинявся у матері – мив ноги, причесувався і ходив у школу в попросованій чистій сорочці...

– А батьки розлучені? – спитала Яна, слухаючи Максима і спостерігаючи, як цівочкою у генератор ллється бензин.

– Так, я ще трохи пам'ятав, як вони разом жили, а Слава то вже й ні. А, ще одне. Заїде моя колишня дружина. Вони з мамою великі подруги. А мама вже завтра назад на Берлін.

– Не важко їй самій, така дорога?

– Вона мене у дев'ятнадцять народила, поки ще не важко. Батько її лікував від гастрита. Ото йвилічив, аж я родився. Давайте візьмемо звідси келихи. Десь вони тут мали бути... – Максим відкрив стару шафу, де як на виставці стояли величезні супниці. Одна з них була з головою качки замість ручки, на боці іншої був барельєф із зайцями.

— Так а вам скільки років?

— Ну, з огляду на те, що ви вперто називаєте мене на ви, то мені вже пора й вмирати.

Яна взяла по чотири келихи в кожную руку. Максим ніс ще шість.

На порозі стояла мама. Висока, із сивим каре, тонкими губами, чорними підфарбованими бровами. Одягнута в чорні брюки і довгий сірий светр в тон до її сивини.

— А, от ти де, — сказала вона до Максима, — уявляєш, двох дітей народила твоєму батькові, а він мене й не впізнав. Ото так все життя з тими узістками своїми прокрутив, а мене зараз признав за завлабораторією. А завлабораторією в нього була стара противна баба. Навіть і в безпам'ятстві примудрився мені плюнути в душу, — мама подивилась вбік, а потім, спохватившись, сказала до Яни, — я вибачаюсь, мене Светою звати.

— Добрий вечір, — сказала Яна.

— Отак синочку моєму вже підбирається до п'ятдесяти.

— Мама-мама, — швидко заговорив Максим, — не треба цього казати, поки не підібралось.

— Таке воно було противне малим, — сказала жінка, — ой, як я з ним намучилась. І постійно всі казали «скоро стане легше, стане легше...». То хоч у п'ятдесят уже має стати легше?

— По-перше, не п'ятдесят ще, — сказав Максим.

— Та яка різниця, чоловікам вік — як з гуся вода.

— Так що, зовсім не стало легше? — спитав Максим, уже відчинивши двері вільною від келихів

рукою і пропускаючи Яну, навантажену келихами, вперед.

— Зараз взагалі нестерпно.

Максим посміхнувся до мами.

— Холоду не напускай, — сказала вона.

— А ти чого в хату не йдеш?

— Я на декого чекаю, ми ще не бачились.

«Деким» мама могла назвати лише Карлу. Як тільки вони з Максимом остаточно розлучились, так мама перестала перед ним називати Карлу на ім'я, а казала «дехто».

З тераси було видно, як до воріт підкотилась чорна BMW, а з неї вийшла «дехто» — жінка з таким самим темним, як і машина, волоссям, зібраним назад. Карла принесла пляшку віскі й букет червоних троянд. Вона обняла Максима, вручила йому троянди та пляшку і сказала:

— Нам треба поговорити.

У неї був якийсь легкий акцент.

— Я думав, такі троянди я отримаю тільки на власний похорон.

— Вибач, якщо це передчасно, — відповіла Карла, — принесу і на похорон.

У Карли були очі чорні, як ніч, і густі темні брови. Можна було б сказати, що радше вона дочка Максимової матері, аніж Максим зі світлими великими очима та широкою посмішкою.

На терасу вийшла Люба і спитала:

— Хтось може пройти на прийом? Останній перед сном, бо тривожиться.

— Я вже була, — сказала мама, — і взагалі я завлабораторією. Карло, доцю, пішли на прийом.

Перед дверима вона швидко видала Карлі інструкцію, хоча та вже була в курсі неочікуваних відгалужень татової деменції: «Жалійся на щось, кивай, бери рецепт, записуйся на вівторок, бо він не любить приймать в понеділок».



Спершу зайшла мама.

— Єлізавета Павловна, — сказав їй батько, — вам би вже додому йти. Я прийму останнього пацієнта і теж додому. У вашому віці...

— Єлізавета Павловна, — прошипіла про себе мама, — та Єлізавета Павловна була страшна, як стара криса! — Вона пішла до дверей. — Як не ставився до мене добре ніколи, так і не почав, навіть коли тебе покинув ясний розум.

— До вас на прийом жінка, — поспішила сказати Люба.

Карла зайшла в батькову кімнату. Він сидів у кабінеті трохи стривожений, за власним столом, у білому халаті, накинутому на плечі.

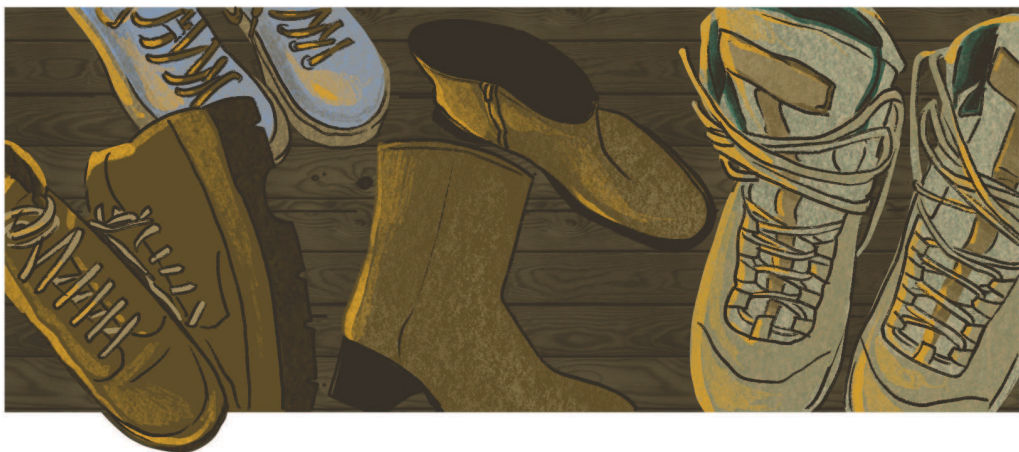
Карла сіла на стілець навпроти.

— Що вас хвилює? — спитав батько.

— Головний біль, — сказала вона.

— Ви у нас по обмену? — спитав він, швидко вловивши акцент.

— Я із ГДР, — зорієнтувалась Карла.



— Понятное дело, — сказав батько, перейшовши на російську, — всі мені на головний біль жаліються, — сказав ніби сам до себе, а потім додав знову російською, — а я, вообще-то, гастроентеролог.

— Коли я їм щось жирне, — відповіла Карла, — відчуваю важкість.

— Не їжте жирного, — відказав лікар, а потім зупинився і звернувся до Люби, яка стояла у дверях: лишть нас на секундочку.

Люба неохоче вийшла, лишивши у дверях шпаринку, щоб якщо що прибігти назад.

— Я чую, — сказав батько, — що ви не місцева. Може у вас більше інформації. Я сьогодні зранку, видно, випадково піймав Голос Америки. Там чистую українською мовою говорили про війну і що Пентагон шле в Україну снаряди...

— Так і є, — зітхнула Карла, — Україна скоро буде вільна.

У батька затремтіла рука, він хотів щось сказати вголос, а тоді старечим почерком щось швидко написав на папірці та показав Карлі.

Вона не змогла розібрати рукописний, ще й кириличний напис, тому кивнула і, склавши листочок удвоє, поклала його собі в кишеню.

Люба у шпаринку дверей побачила, як батько розхвилювався, і швидко підбігла до столу Юхимовича. Вона підсунула йому папірець:

— Отут розписана дієта для підшлункової, — сказала вона, — їдьомте вже оддыхать.

Батько ще раз зиркнув на Карлу, потім на Любу, піднявши брови. Обійшовши стіл, спираючись на

Любу, він ще раз подивився на Карлу та поплескав її по плечу так, як плескають побратимів.

Карла взяла папірець для підшлункової із Любиних рук, попрощалась і вийшла.

Під кабінетом стояла мама.

— Дай я тебе обійму, — сказала вона до Карли. — Хто б подумав, що ми з тобою побачимось ще й за таких обставин.

— Сфєта, — сказала Карла стиха, — треба щось робити з Давидом.

— Що там наш хлопчик?

— Наш хлопчик надумав їхати на війну.

— Що? — мама розпачливо підняла брови. — Не переживай, він малий, ніхто його нікуди не візьме.

— Зараз малий, а літом я його вже не спину.

— Може до літа вже і війна закінчиться? Ми йому не дамо. Треба, щоб із ним Слава поговорив.

— А батько його що думає? Звичайно, йому добре — у нього немає ока, його не візьмуть, а сина не шкода?

— Може йому не так і добре, що він без ока, — сказала мама. На мить у ній взяла гору Максимова матір, а не подруга Карли.

— Сфєта, ти знаєш, що я маю на увазі. Мені п'ятдесят п'ять років, він моя єдина дитина, я його не народжувала для війни, він наполовину німець, він не повинен... А батько має йому пояснити, чи може в нього Слафа афторитет?

— Карлочка, — замуракутіла мама, — ми з тобою — команда, ми зробимо усе можливе.



— Тебе він не послухає, ми з тобою в його очах просто безглузді, панічні жінки, які не дають йому стати героєм.

Уже стемніло, у вітальні засвітились лампи. Слава наливав вино по келихах. На диван почали з ночі сповзатись холодні засніжені коти. У пухнастого кота до шерсті на животі понамерзали бурулі — він їх активно відгризав і розкидав коло себе — вони танули, лишаючи по собі маленькі темні купки мокрої шерсті.

Карла, скориставшись тим, що біля Слави нікого не було, підійшла і сказала:

— Слафа, — мовила Карла, — Давид хоче в армію.

— Хай молоко на губах обсохне, — відповів Слава.

— Що?

— Хай підросте кажу. Скільки йому? Тринадцять?

— Сімнадцять твоєму племіннику, — роздратовано сказала Карла, — сімнадцять! Де Максим?

Максим вийшов на поріг зустріти чергових гостей.

У вікні зблиснули фари. Машина, очевидно, спинилась за BMW Карли. У воротах з'явився чоловік у зеленій сорочці, накинутій на білу футболку. Він був лисий, світлий, із рідкою борідкою і се-режкою у вусі. За ним ішла висока худа дівчина з короткою гривкою і каре. Вона була у широкому в'язаному платті і шарфі, обмотаному навколо її дивно довгої шиї — наче вона її навмисне видо-вжувала, як роблять якісь африканські племена.

Вона була у величезних круглих окулярах з тонкою дужкою.

— Едік! — сказав Максим, усміхаючись.

Едік ніс перед собою фруктовий кошик. На фігурно викладених бананах лежав іще якийсь пакунок.

Він поставив корзину, обняв іменинника.

— Старий! — сказав він.

— Едічок! — відповів Максим.

— Це тобі, — Едік вклав кошика в руки Максима, — вітамінна бомба! Банани, ананас, маракуйя! А це, — він узяв пакунок з бананів, — це творчий подарунок.

Едік був митцем. Він писав пафосні, індустріально-демократичні вірші, важку прозу й мав амбіції романіста, мріючи про нетфлікс.

— На, розгорни! — сказав Едік.

У пакунку була книжечка.

— Це моя остання збірка! Свежайша!

Збірка називалась «Сталь».

— Я зараз дописую дещо документальне про війну. Це тепер наш обов'язок, інакше ніяк.

— Це буде сильно, — сказала дівчина в круглих окулярах.

— Ой, вибач, люба, — Едік звернувся до дівчини. — Це — Еліза, культурна діячка, організаторка, вона робила книжковий клуб по «Сталі», отак воно наші долі й сплелися.

— Дуже приємно, — сказав Максим.

— О, в мене ж для тебе ще один подарунок — дивись, — Едік дістав із нагрудної кишені малень-

ку бірюзову книжечку із золотою стрічкою. Це записник на щодень на п'ять років. Просто кожен день протягом п'яти років записуй що хочеш. Я, наприклад, пишу щодня три прикметники про себе. От, скажімо, сьогодні я записав: зачудований, схвилюваний, рішучий.

— Це нахріна? — спитав Максим.

— Найбільша глибина — у нас самих, — сказав Едік. — Як батько?

— Та по-старому. Пішли вже до всіх. Там ще Карла є.

— О, а вона чого приїхала? Може, думала, що це вже твої поминки?

— Та випадково так склалось, щось від мене хоче.

— Ти вже їй усе, що міг, дав, — засміявся Едік.

Еліза пішла за ними.

— Усі в зборі, — оголосив Максим у вітальні, і на цих словах виключилось світло.

— Оп-а-а-а, — сказав Едік, — а ми на одній лінії з лікарнею, нам не виключають, отак повезло.

— А нам теж не виключають, — сказала Люба, встаючи, аби йти до батька, — нам тільки часом включають.

— Палить іменинні свічки, — визирнув з тераси Слава, — я несу м'ясо!

— Де в біса мами Слава джуніор? — спитав Максим.

— Його найшли під терасою, ставив пастки на зайців, відрізав собі





пучку пальця, вже наклали пов'язку. Сидить оно, — сказала мама.

У темному кутку в східному кріслі сидів, підібгавши під себе ноги, Слава — худий рішучий хлопець років дев'яти із синцем на щоці — і розглядав пов'язку.

— А наче ще ти недавно такий був, — сказала мама, — ох і вимотав ти мене.

На цих словах Карла звела брови і глянула на Максима. Очевидно, при вигляді чужої дитини вона згадала свою печаль — Давида. Слава джуніор схопився і підбіг до тата. «Давай мені цілий шампур, давай мені цілий», — заговорив він.

— Та боже, ти зараз собі ще щось цим шампуром зробиш, — сказав Слава, давай тарілку сюди.

— Тату, ну дай цілий, дай цілий!

— Дай йому цілий, — сказав Максим, — як не шампуром якусь шкоду зробить, то все одно придумає чим.

Джуніор схопив шампур і різко відчинив двері надвір: «Я буду їсти в окопі!»

— Він що, уже вирив окоп? — спитала Марина.

— Ще в обід, — сказав Слава буденно, ніби це було передбачувано й очевидно.

— Ну, за здоров'я іменинника! — підняв келих Едік, — многая літа, Максиме!

Усі підняли келихи.

— Заводь генератора! — сказав Слава, — будуть танці!

— Я з тобою, — випалила Карла, догнавши Максима уже на виході з хати.

Максим ішов попереду.

— Ти як батько повинен щось зробити, — сказала Карла із темряви Максимові в спину.

— Ну що я можу зробити? — Максим обернувся.

Карла мовчки показала рукою, мовляв, йди вже, люди ждуть танців.

— Я казав йому, — говорив Максим через плече, — але ти теж маєш зрозуміти, що рівно за сім місяців ти вже нічого за нього вирішити не зможеш.

Карла стала у дверях гаража. На тлі ледь сіруватого ще не повністю нічного неба її постать була чорною.

— Вирішити — ні, але вплинути можна завжди, — сказала вона, — і це можете зробити тільки ви зі Славою. Ти ж знаєш, що той з батьків, хто постійно поруч, завжди для дитини гірший, менший авторитет. Така плата за те, що ти весь час з ним, — у голосі Карли звучала образа.

— Я скажу Славі, — відповів Максим і смикнув генератор.

Карла ще було хотіла щось сказати, але, як генератор заревів, просто розвернулась і пішла витоптанною стежкою до хати. Максим вийшов, лишивши двері гаража відчиненими. Назустріч йому, оминувши на стежці Карлу, яка відскочила вбік, біг Слава джуніор — він розмахував шампуром.

— Диви, диви, що я можу! — кричав Слава. — Диви!

Він зупинився, дістав з кишені яблуко, підкинув його і спробував піймати на шампур, але яблуко полетіло зависоко і Слава в гонитві за ним

у нічному небі з усіх сил разом із шам-
пуром шваркнувся додолу.

— Щоб ця дитина дожила до повно-
ліття, — сказав про себе Максим, підйма-
ючи Славу з землі, — треба його десь за-
крити...

Тимчасом усередині Яна роздавала ін-
струкції з кусання калити. Слава знайшов
жердину від швабри, Люба натрусила
з плити попелу й дала коцюбу. Калиту
прив'язали червоною стрічкою до жер-
дини. Яна мала записані інструкції від
баби Тодосі та знала цей звичай із кни-
жок, але Люба розбиралась в кусанні
калити з практики, тому керувала вона.

— Ти сідай на коня! — казала вона Едіку,
даючи йому коцюбу, — а ти будеш паном Калитян-
ським! — казала вона Славі. Твоя задача не смія-
тись, а то зразу програв і будеш у сажі.

— Йди за двері і заїжджай на коні, — сміялась
Яна.

Едік із зсунутими бровами заїхав на коцюбі
у вітальню.

Слава виліз з ногами на диван:

— Добрий вечір, пане Коцюбинський! — сказав
Слава, — куди їдете? Ваші документи і військовий
квиток.

— Трохи надто реалістично, у мене ноги похо-
лоли, — сказав Едік.

— Я по зубах зараз дам, — пан Калитянський
дотримувався посадової інструкції.



Коцюбинському було легко не сміятись.

— Кусай давай!

Едік підскочив до калити, але Слава прудко підняв її аж до стелі. Едік, не втрачаючи серйозного вигляду, вискочив на диван і зіпхнув звідти Славу, той кинувся тікати, і вже біля виходу на терасу Едік таки догнав калиту й хапонував зубами врослу в неї жирну пташку.

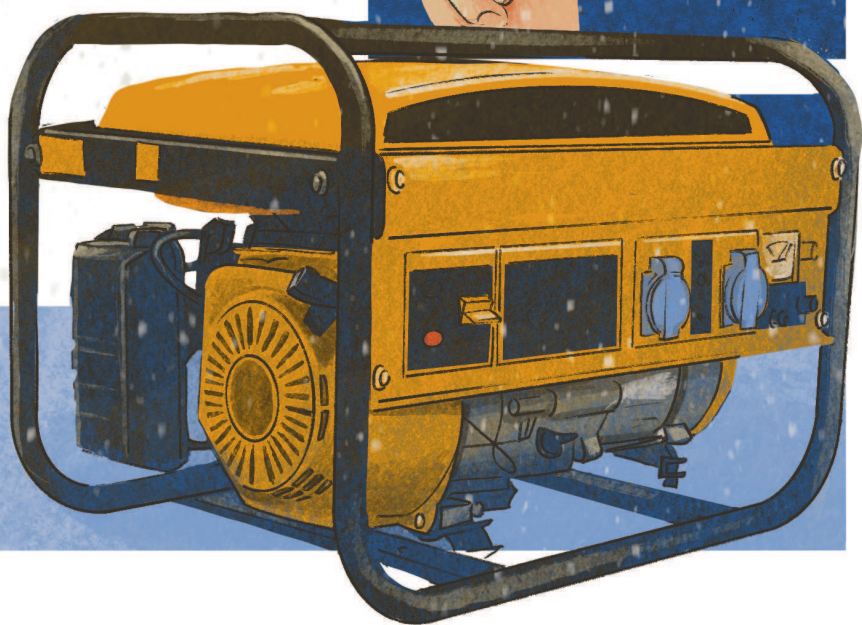
Потім Славин блокпост пройшов Максим. Калиту пробували кусати навіть дівчата, хоча традиційно не мали би, але Яна, як дослідниця звичаїв, дозволила, сказавши, що вони мають трансформуватись під нову культуру й емансипацію. Максиму сподобалось, як Яна стрибала до жердини, а він лежав на підлозі й дивився, як у стрибках задирається її светр, оголюючи ребра. «От я вже скоро й пів століття живу, а цікаве те саме», — думав він. Слава відмовлявся бути Коцюбинським і вріс у роль Калитянського. Коли обидві калити були покусані й тепер уже Слава джуніор, весь обмазаний сажею, бігав із жердиною надворі по терасі, всі розсілись по кутках кімнати. Едік сів на підлогу, підпираючи спиною диван, у позі мислителя і сказав:

— Я щитаю, що війна закінчиться літом. Особливо, якщо Німеччина, — він виразно глянув на Карлу, — дасть нам «тауруси». Але Росія видихається, ми будемо скоро в Криму...

— Хто це «ми»? — спитав Слава.

— Ну «ви», — посміхнувся Едік, — до речі, Слава, я роблю





один документальний проєкт. Хотів з тобою поговорити. Як ти вважаєш, на скільки в Росії ще ракет?

— Та хер його зна, Едік, — сказав Слава.

— Ну приблизно?

— Та звідки я знаю.

— Ну а в Криму, ти думаєш, коли будемо? Ми ж відрізаєм їхню логістику. Потім візьмемось викошувати їхню ППО.

— Едік, може ви і візьметесь, а мені з лісу Криму не видно. Я не думаю про ракети й логістику. Я копаю.

— Розумієш, я не хочу забирати у тебе ейдженси.

— Що ти не хочеш у мене забирати? — Слава дожовував сосиску і взяв пляшку пива між мізинцем і безіменним пальцем.

— Ну не хочу говорити за тебе, хочу дати в книжці голос військовим. Які там у вас розмови?

— Розмови такі, що мерзлу землю копати важко, глиниста — теж гімно... Пісок норм.

— А якісь глобальніші речі? Ось один американський генерал каже, що Крим — це пастка.

— Ну хер його зна, — сказав Слава втомлено, — я до Криму не докопаю...

— Наша баба, — втрутився Максим, — була економна жінка. На оранку городу давать грошей не хотіла — казала: а це чого я маю платити, коли в мене таких два внука лобуряки? Хай самі копають! Бач Слава, — Максим обернувся до брата, — баба зробила потужну інвестицію у твою майбутню кар'єру.

— А в твою кар'єру зробив інвестицію Коля Карбід. Тепер у тебе оригінальне бачення одноокого художника. Мене від твоїх картин укачує. — Слава стояв, показуючи грильованою сосискою на одну з картин на стіні. На ній була вулиця у зимовому тумані, крізь який пробивались голі дерева.

— То не дивись, — сказав Максим.

— Та я одним глазом, — сказав Слава.

— Ми вже практично в Європі, — вів далі Едік, — треба ж таке: щоб нас прийняли в європейську сім'ю, треба було, аби нам зранили пів країни.

— Та хто там нас ще куди прийняв, — парирував Слава.

— Я тобі кажу, так стверджують аналітики.

— Та хай кажуть. Європа сидить і вижидає, чи ми виборсаємось. Он, Німеччина, — Слава вказав на Карлу, — Німеччина каски нам слала. Ото допомога...

— Я тут до чого? — вже не витримала Карла, — у мене між іншим син! Який не каску хоче віддати, а свою голову!

— Та я образно, — сказав Слава, — не сердься.

— Поговори краще з Давидом.

— Я поговорю, розкажу йому, як усе насправді.

— Він надивився кадрів з Херсона, як на руках носять всіх, і тепер... — Карла замовкла.

— Боїться, що війни на його вік не хватить, — Слава посміхнувся, — хватить... Ще й Максим піде, бо двооких



не лишиться. А Давид хай за Україну не воює. В нього ж німецький паспорт? Йому ще за Німеччину доведеться повоювать.

— Де джуніор? — Максим показав на пусте крісло в кутку.

Марина кинулась на терасу з криком: Слава-а-а!

Десь із гущавини біля річки почувся шурхіт.

— Я ту-у-ут!

— Що ти там робиш?

— Добуваю лід!

— Господи боже, — прошепотіла Марина і вернулась, аби щось накинути й іти шукати добувача.

— Яно, — сказав Максим, — ходіте, добудем льоду на коктейль.

Яна саме говорила з Любою на дивані, і Максим лише почув уривок Любених слів «...так от, з якого боку гавкне, звідтіль, значить, і буде твій суджений...».

— Яно, — повторив Максим, — пішли, поки дитина не прорубала собі ополонку.

Марина вже вибігла на терасу, Максим її наздогнав і сказав:

— Іди до хати, я його чую, зараз приведу. Прослідкуй, аби Едік Славі дурні не наговорив. Я піду до річки зразу, а Яна обійде зі сторони потічка.

Уже за ворітьми саду до річки струменів потічок. Малим Максим із Вадіком, який жив тоді у Яниній хаті, на цьому струмку будували зменшені моделі Дніпро ГЕС, генеруючи електрику. Вони будували кладки, опори та водосховища, моде-

люючи затоплення довколишніх сіл. У червні того року притока Дніпра підійшла їм під самий поріг, і Максим мріяв із вікна своєї спальні зловити коропа. А може навіть щуку чи товстолоба. Батько його заохочував, розповідаючи телефоном і на вихідних, що як він був малий, то паводки були щороку, і вони з дідом коропів ловили між яблунями голими руками. «А отам під сливою я щуку піймав!» – казав він і дивився, як у синових очах грали бісики. Максим бродив підтопленим садом і видивлявся щук та коропів поміж яблунь і слив, але там були хіба жаби. Ночами йому снились рої товстолобів, що обтирали своїми блискучими боками стовбури дерев, і дзеркальні коропи, які світились, якщо їх узяти до рук.

– Та він тобі бреше, – казав дід, – не стій голими ногами у воді, простудишся і буде в тебе туберкульоз кісток.

– Як у Лесі Українки, – додавала баба, – ще раз у воді побачу тебе – одлуплю, як сидорову козу!

Максим знав, що баба і не дожене, і не відшмагає, і навіть не відправить назад до матері, тому так і бродив по коліно у воді, сподіваючись на удачу.

– Або нутрія яка припливе і пальці тобі повідгризає, – баба заходила з карти переляку, – ти бачив, які в неї зуби?

І нутрією Максима було не злякаться. Тепер ці дерева були засніжені, а потічок поводився спокійно і не пускався берега. Ба більше – його повністю скував мороз.

— Обережно тут, — сказав Максим до Яни, — десь можна і провалитись. Морозів сильних не було, а течія тут завжди підмиває. Будете моїми очима.

Вони йшли коло потічка до річки, звідки долинав брязкіт і глухий стукіт.

Вийшовши з очерету, вони побачили, що джуніор виперся на самий лід і там щось гепає у налобному ліхтаріку.

— Слава, — гукнув Максим, — ану йди сюди.

— Я лід рубаю! — закричав дитячий голос.

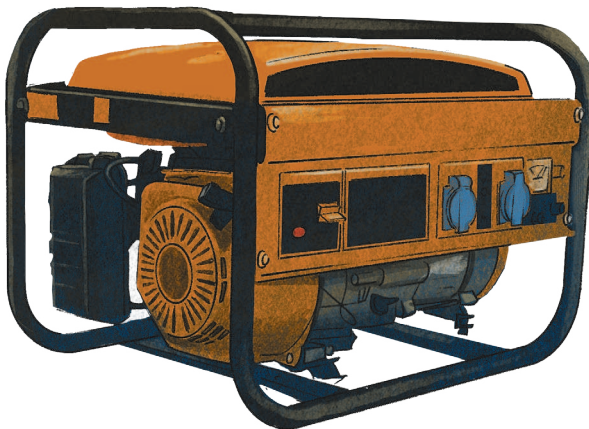
Максим нахилився до Яни: «увімкніть ліхтарик на телефоні». Яна увімкнула ліхтарик і дала телефон Максиму. Він підняв його догори та сказав:

— Йди на світло, джуніор!

— Дядько Максим, ну дай я дорубаю!

— Іди, я покажу тобі справжній джерельний лід! Ти рубаєш стоячу воду, дурбецало! Йди на світло!

Стукіт замовк, точка ліхтарика почала наближатись, аж поки з темряви не постав увесь джуніор, озброєний сокирою.



Яна про всяк випадок схопила його за рукав.

– Пішли додому, – сказала вона.

Джуніор шарпнувся.

– Е, а дядько казав за джерельний лід!

– Пішли-пішли, – сказав Максим, – нарубаєш нам на мохіто, да, Яно?

– Трохи холодно і темно для мохіто, – сказала вона.

– Життя одне, може до літа й не доживем і в ядерному попелі пошкодуємо з вами, що для мохіто чекали літа...

Максим спинився і за комір випхав джуніора поперед себе на стежку.

– Мені незатишно, що ти там ззаду йдеш із сокирою, – сказав він, – отут рубай.

Вони зупинились перед потічком, який в одному місці спадав замерзлим водоспадом.

Джуніор замахнувся на водоспад – і той із брязкотом розбився.

– А в що лід будем складать? – спитав Максим.

– У шапку! – впевнено відказав джуніор.

– Яночко, – сказав Максим, – дайте свої білі руці, і хай вони потерплять трохи холоду.

Яна простягнула долоні – і Максим всипав їй у руки пригоршню гострих друзок льоду.

– Дядько Максим, а ти хочеш на війну? – спитав джуніор.

– Не знаю, – сказав він.

– Тобі жалко, що в тебе ока нема? А ти хотів би бути повністю сліпий? Тоді в людей дуже гострий нюх, ми б з тобою на зайців ходили...

— Звучить привабливо, — озвався Максим. Яна швидко йшла попереду на тьмяне світло вікон вітальні, а позаду долинала розмова джуніора з дядьком.

— А хотів би, щоб у тебе було праве око сліпе, а не ліве? А ти міг би бути снайпером? Їм тільки одне око треба, ти питав у воєнкоматі?

— Хотів би, — сказав Максим, — уточню у воєнкома. Це ти правильно зауважив. Вони ж усе одно одне око прикривають. Дякую.

— Та нема за що, — пхекнув джуніор, — може ти на щось згодишся. А Давид уже на війні?

— Ще ні, — сказав Максим.

— А скільки йому років?

— Літом буде вісімнадцять.

— Як я йому завідую! — зітхнув джуніор, — а мені ще вісім років і два місяці ждуть.

Прямо перед будинком джуніор відскочив убік і, обігнавши Максима та Яну, забіг у хату.

— Боже! — скрикнула Люба. — Ви хоч сокиру в нього заберіть!

Яна з онімілими від холоду руками викинула лід у раковину на кухні. Спиною вона відчула, що за нею хтось стоїть. То була Карла. Вона нахилилась до раковини над Яною і прошепотіла: скажіть йому, хай вплине на Давида. Він його єдиний син.

Яна обернулась.

— Хто я йому така, щоб сказати? Я сусідка.

— Ви маєте на нього вплив, я його знаю багато років. Скажіть.

— Я навіть не знала, що в нього є син.

— Просто зробіть все, що можете, і ви врятуєте одне життя.

Яна розвела руками, струшуючи залишки льоду й води.

— Будь ласка. Я його знаю, — Карла відійшла і вже у дверях із кухні сказала:

— Він запропонує вас намалювати.

З вітальні почувся дзенькіт. Едік припрошував до тосту. Карла вийшла, лишивши по собі якийсь гіркий цитрусовий аромат.

— Нехай усі, — казав Едік із келихом у руці, — повернуться живими. А тобі, дорогий куме, мій любий друже, бажаю натхнення, сил, відбудувати всі мости після перемоги, всі школи та лікарні, всі будинки. Роботи в тебе непочатий край! Хай рученьки не втомлюються! Будь здоровий, дорогий!

Едік, вже трохи сп'янілий, підійшов до Максима і дзвінко поцілував його в обидві щоки. У дверях з'явився батько.

— Не спиться, — розвів він руками.

— Тату, — підійшов Максим, — випийте з нами ковток вина.

Батькове хвилясте сиве волосся підсвічувалось помаранчевою лампою в кутку. Він стояв на непевних ногах у високих шкарпетках і домашніх капцях. Зверху був накинутий теплий фланелевий червоний халат.

— Ліза, — звернувся він до матері, — цей мужчина мене чогось кличе «татом».

— Ліза, — мама закотила очі.



— Я твій син, — сказав Максим, — ми разом живемо. Випий за моє здоров'я.

— Ти — мій син? — батько стояв розгублено, а потім засміявся. — Ну, раз ти так кажеш, — він не міг стримати сміху і весь аж затрусився, — наливай!

Батько з іронічною недовірою випив вина, сів у крісло і все поглядав на Максима з симпатією і сміхом. Вино принесло очікувану дрібку хмелю, повіки його важчали, руки слабли, ноги випрямались — і він заснув у кріслі сидючи, як уміють тільки старі люди, коли світ поступово розчиняється навколо. Коли Любині теплі руки торкнулися його плеча і він привідкрив очі — навколо вже нікого не було, окрім темних котів, що спали на дивані. У кімнаті горіло тьмяне світло від торшера в кутку. Роман Юхимович роздивився навколо — кімната йому здалась незнайомою і рідною водночас, неначе він маленький хлопчик і мама його скоро покладе спати. От тільки з картини зі стіни навпроти на нього дивився якийсь старий сивий дід, який віддалено йому когось нагадував — наче він приходив колись до нього у снах і хапав його за ноги. Юхимовичу хотілось на нього не дивитись, і він заворушився, щоб встати. Любині руки його підтримали, і він помалу почовгав до спальні.

Тимчасом Яна стояла біля дірки в паркані і вмикала на телефоні ліхтарик, щоб переступити поперечну дошку. Її м'язова пам'ять ще не працювала так, як Максимова, і їй зовсім не хотілось у фіналі вечірки заритися в сніг. Перш ніж глянути собі під ноги, вона задерла голову й побачила яскраві



зимові зорі. Вони щільним щільним простирадлом нависали над вуличкою, рікою і потічком. Були близько і низько так, як ніколи. Було так тихо, що кожен рух був оглушливим.

— Яно, — почулося з тераси.

Там стояв Максим.

— Яно, — повторив він.

— На добраніч, — сказала Яна.

— Гав, — відповів він.

